

**ПІДГОТОВКА Й УКЛАДЕННЯ
ФЕРРАРО-ФЛОРЕНТІЙСЬКОЇ УНІЇ
ТА ЇЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ**

В.В. Омельчук

*кандидат історичних наук,
створобітник Національного Києво-Печерського
історико-культурного заповідника*

Постановка проблеми. Нормативно-правове забезпечення державно-церковних взаємин Візантійської імперії виступає важливою складовою правової спадщини Середньовічної Європи. Це зумовлено значенням ромеїв у тогочасній політико-правовій історії, їхнім впливом на формування сучасних правових традицій. Частиною нормативно-правового забезпечення державно-церковних взаємин Візантійської імперії є міжнародно-правові акти, такі як Ферраро-Флорентійська угода 1439 р.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У російській дорадянській, а згодом і у радянській науці домінували відверто негативні оцінки Ферраро-Флорентійської унії, які знаходилися під впливом антизахідних ідеологем. Західна наука вивчала цю подію у руслі європейської дипломатичної історії. На сьогодні детально висвітлено хід переговорів Візантії і Базельського Собору. М. Пашкін розглядав церковну унію як засіб візантійської дипломатії [21, с.7-9]. Окрему увагу М. Пашкін звернув на дипломатичну місію Іоанна Рагузанського у 1435–1437 рр. до Константинополя [25]. Специфіки Ферраро-Флорентійського Собору торкнувся В. Грабарь [3]. Особливості впливу Константинопольського Патріархату на вироблення зовнішньополітичного курсу Візантії висвітлював Є. Ломізе. Дослідником підкреслено активну роль грецького духовенства у підготовці Ферраро-Флорентійського Собору [12] та процес впровадження його рішень у політико-правові норми Морейського деспотату [13]. Діяльності Візантії щодо підготовки унії, особливостям її укладення та міжнародно-правовому характеру присвячено ряд досліджень німецьких істориків [34; 37]. Окремих аспектів міжнародно-правової діяльності Константинопольського Патріархату автор торкався при аналізі джерел з церковно-правової історії Візантії [17], впливу її традицій на киеворуські землі [16], рішень соборів у контексті державно-церковної політики ромеїв [15]. Зазначимо, що окремої уваги потребує оцінка цієї угоди як важливого державно-церковного акту міжнародно-правового характеру, політико-правові особливості її підготовки, попередні спроби укладення міжнародно-правових угод щодо унії Західної та Східної Церков.

Основні результати дослідження. Однією зі складових імперського бачення християнського світу була доктрина пентархії. Вона передбачала, що Вселенська Церква очолювалася п'ятьма патріархами – Риму, Константинополя, Олександрії, Антіохії та Єрусалиму. На Вселенському Соборі вимагалася їхня присутність або їх повноважних представників. Відновити єдність Християнської Церкви можна було лише на Вселенському Соборі [21, с. 48-49]. Суперечності, які існували між Римською курією і Константинопольським Патріархатом, підірвали політичний вплив християнської Церкви у регіоні і тому на самих різних етапах історичного розвитку робилися спроби їх владнати. Таким прецедентом був відомий Собор 879–880 рр., який санкціонував примирення Римського Папи Іоанна VIII і Константинопольського Патріарха Фотія. Собор розглядав себе Вселенським [14, с. 86]. Тема унії між Західною і Східною церквами піднімалася на урядовому рівні напередодні організації IV Хрестового походу. Проте Римський Папа Інокентій III, незадоволений позицією імператора Олексія, невдовзі почав його звинувачувати у нехтуванні справами християнства [32, с. 322].

Офіційне оформлення унії Східної і Західної церков відбулося на Соборі католицького духовенства у Ліоні, куди наприкінці червня 1274 р. прибули послы Михаїла Палеолога. Греки визнали три основних положення унії – супрематію Папи над усією християнською Церквою, верховну юрисдикцію Папи у канонічних питаннях і необхідність поминок Папи під час церковних богослужінь [18, с. 83]. Імператор Михаїл VIII проводив переговори з папськими послами, які прибули до Константинополя, найімовірніше, вже навесні 1278 р. У цей час Римський Папа Микола III (1277–1280 рр.) став проводити курс на неухильне дотримання візантійською стороною всіх домовленостей, аж до встановлення повної єдності у літургії православної і католицької церков і визнання ними обома всіх положень католицької догматики. З цією метою вже на початку 1278 р. до Константинополя прибули папські послы Марко і Марчето. Під час переговорів з ними Михаїл VIII вказував на складнощі у виконанні всіх положень унії, покликаючись на опір з боку її опонентів [4, с. 126]. Прихильники унії (придворна знать, верхівка чиновницького апарату, частина вищого православного духовенства) не знайшли підтримки всередині держави. У 1281 р., після сходження на Папський престол Мартіна IV, василевса, як головного винуватця зриву унії, відлучили від Церкви [18, с. 86].

Взаємини між Константинополем і Римом продовжували перебувати у стані постійного протистояння попри посилення тюркської, а згодом і османської загрози у Середземномор'ї. У 1328-1329 р. Римський Папа навіть планував організувати похід, причому не лише проти «аланів, болгар, турків», а й проти «схизматиків греків» [1]. Латинські джерела тієї доби рідко писали про Османів як окрему силу, натомість персоналізуючи їх очільників Османа, Мурада, Орхана, не виділяючи серед інших тюркських володарів Малої Азії. Подекуди тюрки навіть виступали союзниками чи найманцями західних держав [33, с. 119-121]. Недооцінка османської загрози призводила до неготовності компромісу з візантійцями, які сприймалися як еретики та реальна протипава впливу Заходу в регіоні. Натомість, у візантійському суспільстві після

1204 р. вкорінилося глибоко вороже ставлення до Заходу, латинян. Історична пам'ять про IV Хрестовий похід та його наслідки, звинувачення у схизмі визначала позицію пізньовізантійського суспільства до всіх західних ініціатив. Пануюча політико-правова доктрина підживлювала подібні настрої [11, с. 318].

У 1334/35 р. до Константинополя прибули два латинські легати від Римського Папи Іоанна XXII – архієпископ Боспору Франческо да Камеріно та єпископ Херсону Ріккардо – з метою відновити переговори щодо унії [2, с. 380]. Тоді видатний вчений і придворний Никифор Григора виступив на запрошення Константинопольського Патріарха Іоанна XIV Каліки перед єпископами Константинопольського Синоду [6, с. 207] (зокрема митрополитом Діррахію Григорієм, який допоміг переконати інших [7, с. 272]), закликаючи їх не продовжувати переговори з латинянами [6, с. 207]. У своєму творі Никифор Григора зупинився на методи, до якого слід звертатися при цитуванні Отців Церкви [8, с. 123]. Ідея унії, підтримана урядом, не знаходила підтримки серед широкого загалу та частини кліру Константинопольського Патріархату [6, с. 207]. У ході дискусій з папськими легатами з'явився антилатинський твір Варлаама Калабрійського. Тоді до Варлаама через свого учня Григорія Акиндіна звернувся Григорій Палама [7].

Через напружену ситуацію у суспільстві василевс Андронік III Палеолог був змушений перемовини щодо укладання унії вести таємно. Марино Санудо Торселло у 1334 р. також переконував Папу і французького короля у тому, що імператор готовий на переговори, але таємні, через побоювання заворушень. Підтвердженням став підписаний Франческо да Камеріно і Ріккардо 8 квітня 1335 р. з Андроніком III акт про привілеї комуні Пери [2, с. 384-390].

Проте загострення ситуації усередині держави та посилення зовнішнього тиску змушувало візантійський уряд ініціювати нові дії щодо пошуку порозуміння Східної Церкви з папством. 15 грудня 1355 р. Іоанн V Палеолог направив на адресу Римського Папи урочистий хрисовул з текстом латинською і грецькою мовами. 23-х річний імператор приносив Римському Папі клятву вірності як Вселенському Главі і обіцяв повернути до католицизму грецьке духовенство упродовж півроку. Імператор зобов'язався передати папському легату палац і церкву. Три столичні будівлі пропонували виділити під школи для вивчення латинської мови. Для старшого сина імператора, семирічного Андроніка (майбутнього Андроніка IV) передалося виділити латинського наставника. Натомість імператор вимагав надання Візантії 15 бойових галер з 500 вершниками та інших галер з тисячею піхотинців для організації боротьби з турками. Заручником досягнутих домовленостей мав стати п'ятирічний син імператора Мануїл, для доставки якого до Авіньйону передбачалася спеціальна галера. Старший син імператора Андронік мав правити під покровительством колишнього єпископа Смірни Павла, який був послом Іоанна V до Інокентія VI. Крім того, Римський Папа мав отримати грошову компенсацію у 4 тисячі флоринів за кожний корабель і всі володіння на Родосі, Хіосі і Кіпрі.

Імператорське посольство досягло резиденції Папи в Авіньйоні лише за п'ять з лишнім місяців, на свято Трійці 1356 р. Папська відповідь затрималася майже на рік і не містила особливого ентузіазму. Несприятлива геополітична

ситуація (союз Генуї з турками, війна Угорщини з Венецією) завадили Папі використати цю пропозицію для повернення до Риму. Відповідь на імператорський хрисовул, доставлена кармелітом Петром Фомою і домініканцем Вільгельмом Конті, досягла Константинополя лише у квітні 1357 р. Фому радісно зустрів імператор, обіцяючи замінити противника унії Патріарха Калліста.

Ще до цього активну дипломатичну діяльність розгорнув Римський Папа. Він 17 липня 1356 р. звернувся до короля Кіпру Лузиньяна, дожа Венеції Іоанна Градоніко, а також попросив госпітальєрів і Геную погодитися на надання допомоги візантійському імператорові. Одночасно Інокентій VI звернувся до тих візантійців, які перейшли до католицизму чи були готові до конверсії. Він прагнув заручитися їхньою підтримкою.

У лютому 1366 р. в Авіньйон прибула візантійська місія на чолі з послом Георгієм Манікайтісом. На папській аудієнції йшлося про особисті відвідини Іоанном V Палеологом столиці Угорщини з метою отримання військової допомоги на умовах прийняття візантійським імператором та усіма його підданими латинської віри [26, с. 237-241]. На 60-ті роки XIV ст. у Візантії оформилося пролатинське угруповання. Його представники поступово посилювали свій вплив у суспільстві, особливо у контексті зростання турецької загрози. За правління Мануїла II Палеолога (1391–1425 рр.) це угруповання отримує підтримку при дворі [11, с. 318]. Проунійну політику Палеологів, попри окремі застереження, підтримали константинопольські патріархи Євфимій (1410–1416 рр.) і Йосиф II (1416–1439 рр.). До латинофілів належав архієпископ Нікейський Віссаріон [29, с. 297].

У витоків пізнього латинофільства стояв Димітрій Кидоніс, який не лише відверто демонстрував свої пролатинські настрої, але й власним прикладом продемонстрував готовність визнати вищість римського понтифіката, прийнявши хрещення за західним зразком. За своїм вчителем Кидонісом у католицтво перейшли його учні Андрій і Максим Хрисоверги, Мануїл Хрисолора, Димітрій Скаран [11, с. 318-319]. У 1385–1386 рр. ситуацію навколо союзу з Римо-Католицькою Церквою напружило прибуття у Фессалоніку легата Римського Папи Урбана VI архієпископа Патра Павла Фоскарі. Обложена турками Фессалоніка очікувала на допомогу Заходу, а той, натомість, на поступливість ромеїв у релігійних питаннях. Димітрій Кидоніс у столиці переконував вимагати натомість від легата воєнного союзу.

Ставлення Константинопольського Патріархату до Західної Церкви чітко засвідчили місії Іосифа Врієнія на Крит (1382–1402 рр.) і Кіпр (1406–1412 рр.) Направлений у якості «священнопроповідника» на Крит Йосиф публічно обстоював православ'я, боровся з розкладом грецького духовенства острова, ізольованого від Константинопольського Патріархату і був нарешті вигнаний венеціанською адміністрацією острова. Призначаючи таку особу патріаршим місцєблюстителем на Кіпр Грецька Церква однозначно маркувала свою позицію напередодні переговорів щодо унії [12, с. 105]. Уряд продовжував тиск на Константинопольський Патріархат, намагаючись зробити його поступливішим. У 1399–1402/3 рр. з візитом на Заході перебував візантійський імператор Мануїл II Палеолог, здійснюючи пошук союзників проти

турків. Серед інших кроків до надання допомоги Римська курія розглядала прийняття унії [11, с. 323].

Знову питання про укладання унії підняли на Констанцькому Соборі, який відкрився 5 листопада 1414 р. Тут була присутня не лише духовна еліта, але й чимало впливових світських осіб, послів різних держав. Для візантійців це була нагода привернути увагу до своїх проблем. Уже 28 жовтня у складі супроводу Папи Іоанна XXIII у Констанцу прибув Мануїл Хрисолора. Він брав активну участь у підготовчій фазі діяльності Собору. 3 березня 1415 р. сюди прибув візантійський посол з вірчими грамотами для Хрисолори. Однак 15 березня останній помер, що не дозволило завершити розпочаті ініціативи. Тому спеціальний меморандум, опублікований у лютому 1416 р., включив питання церковної унії з греками у порядок денний наступного Собору [21, с. 59-61]. Посол Мануїла II Микола Євдемоноіоанн привіз до Констанцу пропозиції щодо унії, що склали враження готовності греків її прийняти [12, с. 105]. Разом з тим, греки відмовилися вести перемовини перш, ніж Римська Церква отримає нового Папу [24, с. 112].

Константинопольський Патріархат участі у делегації не брав. З православних ієрархів брав участь у Соборі митрополит Київський Григорій Цамблак, який прибув з литовським посольством у складі православного духовенства ВКЛ. Зроблені ним заяви не пов'язуються з позицією Константинопольського Патріархату, оскільки настановлений він був на помісному Соборі у Новогрудку (1415 р.) за живого митрополита Київського Фотія (1408–1431 рр.) без його благословення, за що Патріарх Євфимій скинув його з сану, відлучив від Церкви і прокляв [12, с. 105].

У 1420 р. митрополит Фотій спеціально прибув до Новогрудка, щоб взяти участь у переговорах Вітовта з візантійським послом Мануїлом Філантропіном, який відвідав Литву після переговорів про унії з імператором Сигізмундом. Восени 1422 р. до Константинополя прибув папський легат Антоніо де Маса [12, с. 107].

Питанням унії і антитурецького союзу була присвячена місія Мануїла Філантропіна у 1420 р., 17 лютого він разом з Євдемоном, який вже кілька місяців перебував у Венеції, передав Сенату чергову пропозицію про посередництво. Посол передав що примирення Венеції з угорським королем є запорукою успішної боротьби з турками. Формально Сенат прийняв пропозиції. У відповідній ноті йшлося, що Венеція зі свого боку також прагне, у той час як Сигізмунд ігнорує це, попри дії попередніх посередників (зокрема представників Римського Папи) [21, с. 34]. Перемовини між православною і католицькою церквами йшли під особистим контролем імператора Мануїла II. Однак у 1423 р. він відійшов від активного життя і через два роки помер. Його син і наступник Іоанн VIII усіяко підштовхував православних ієрархів до унії з огляду на погіршення геополітичного становища Візантії [27, с. 116-117]. Проте новий імператор змушений був зважати на протидію православного духовенства. Спочатку Іоанн VIII кілька разів переносив дату відповіді на 9 глав Мартіна V, а згодом передоручив відповідь Патріархові. У посольство 1426 р. увійшли грецькі ієрархи Макарій Нікомідійський і Євфимій, а у посольство

1430 р до Римського Папи Мартіна V ігумен монастиря Пантократора Макарій Макрі [12, с. 107]. Вже у 1430 р., незадовго до своєї смерті, Мартін V видав розпорядження про організацію Церковного Собору [31, с. 17].

Після прийняття у Базелі декрету «*Sicut pia mater*» подальші дії Собору засвідчили серйозність намірів щодо греків. Почався збір коштів на проведення уніатського Собору, теологів, що володіли грецькою мовою. Пролунали пропозиції щодо розв'язання спірних питань між двома церквами. У першу чергу йшлося про організацію посольства у Константинополь, склад якого був проголошений на генеральній сесії 14 травня 1434 р. Делегацію очолив доктор богослів'я, магістр ордена домініканців Іоанн Рагузанський. Він мав дипломатичний досвід, володів грецькою мовою і у силу свого далматинського походження (Рагуза) був близько знайомий з православним світом. Собор довіряв йому і як ревному прихильнику конциліарної доктрини. Поряд з ним до посольства були включені Генріх Менгер і Симон Фрерон. Посли мали домогтися від візантійського імператора ратифікації декрету «*Sicut pia mater*» і на місці простежити за виконанням тієї частини, яка стосувалася греків [21, с. 97]. Це розглядалося як обов'язкова передумова подальшого проведення переговорів та укладення союзу проти османів [35].

24 червня 1434 р. латинська делегація у супроводі трьох візантійців, які на той час ще перебували у Базелі, вирушила у дорогу, обравши морський шлях. В істрійському портовому місті Пула послы зустрілися з папським легатом Христофором Гаратоні, який теж прямував до Константинополя [21, с. 98]. Натомість до Базеля у липні 1434 р. прибула візантійська делегація. В неї входили родичі імператора Димитрій Палеолог Метохіт, Іоанн Дісіпат, ієромонах Ісидор. В урочистій атмосфері послы вручили Собору імператорський хрисовул, в якій василевс виражав готовність прийняти укладені домовленості [24, с. 113].

24 вересня 1435 р. західні делегати досягли Константинополя. 2 жовтня вони були прийняті імператором і вручили вірчі грамоти і виклали мету свого прибуття. Імператор Іоанн VIII відповів, що має ретельно вивчити укладені у Базелі угоди. Наступного дня у Святій Софії відбулася зустріч з Патріархом. Було встановлено контакти з представниками латинських купецьких кіл, які мешкали у Константинополі. На зустрічі з ними Іоанн Рагузанський розповів про мету своєї місії і звернувся за допомогою. Через деякий час в одній з церков міста сторони приступили до офіційних переговорів [21, с. 98]. Вже сам факт відкриття переговорів засвідчив перемогу в оточенні імператора прихильників союзу з Заходом, причому мотиви візантійського уряду були вкрай прагматичні: вимагати твердих гарантій надання військової допомоги проти турків [36].

Переговори проходили складно. Вже на самому початку розпочався скандал. Його причина полягала у необережному ставленні до преамбули документу. Складачі документу зафіксували, що Собор має намір подолати «новий розкол з гуситами і старий – з греками» [21, с. 98]. Цим візантійці були поставлені поряд зі звичайними еретиками. Іоанн Рагузанський спочатку намагався переконати іншу сторону у зворотньому, але згодом оголосив, що це

помилка переписувача. Візантійці наполягли на внесенні поправок до тексту документа. Складність полягала у тому, що члени делегації не мали таких повноважень і згодом ці зміни слід було перезатверджувати у Базелі. Дискусію викликало і місце проведення майбутнього уніатського Собору. Західні делегати знову запропонували візантійцям прибути до Базеля. Це викликало заперечення з боку візантійців. Інші суперечності були подолані порівняно легко.

Однак у цей момент у хід переговорів втрутився папський легат Гаратоні, який на момент прибуття делегатів перебував у Константинополі. Він повів себе так, ніби не було ніякої формальної угоди між Римським Папою і Собором, переконуючи візантійців, що Собор не має ні волі, ні коштів виконувати свої зобов'язання перед ними, а переговори проводяться для його продовження. Тоді базельці заявили, що візантійці мають вести справу лише з ними, а не з Папою. Незрозуміло повели себе і візантійські послы, які перебували на Заході. Димитрій Палеолог Метохіт почав заперечувати неправдиві твердження Гаратоні, тоді як Ісидор і Мануїл Дисіпат раптом підтримали Гаратоні.

Василевс і Константинопольський Патріарх не висловили свої симпатії позиції жодної зі сторін. По завершенні переговорів вони звернулися з посланнями до Папи і Собору. Їхні автори просили для проведення уніатського Собору визначити приморське місто, бажано у Італії, куди могли б прибути і східна делегація, і сам Папа. Зробити вибір мали у Базелі, на основі прийнятого там декрету. Імператор просив надіслати галери до Константинополя не пізніше травня. Окрім того, Собор мав ще ратифікувати поправки, внесені до преамбули. З цією метою Генріх Менгер 2 грудня 1435 р. виїхав назад до Базеля. Приблизно у цей самий час залишив візантійську столицю і Гаратоні. Іоанн Рагузанський, який залишився у Константинополі, розглядав свою місію як успішну [21, с. 99-100].

Восени 1437 р. у Константинополі пройшли переговори з представниками обох латинських угруповань. Делегати з Базеля переконували імператора не їхати до Папи в Італію, а прямувати за Альпи. Однак імператор Іоанн VIII (1425–1448 рр.) був не готовий зробити однозначний вибір. Навіть його рішення прибути на папських галерах супроводжувалося прагненням відігравати роль посередника між Папою та його опонентами. Вже у дорозі на Пелопоннесі їх наздогнала звістка про смерть німецького імператора Сигізмунда. Це поставило під сумнів доцільність подальшої подорожі. Однак вони продовжили рух і 8 лютого 1438 р. галери кинули якір у венеціанському порту. Венеціанський дож дозволив візантійській делегації необмежено довге перебування у місті, попри початкові побоювання ускладнень з турками. У Венеції імператор, щоб прийняти остаточне рішення, провів нараду з членами ради, щоб узгодити позиції. Патріарх Йосиф II відмовився з тим, щоб імператор спочатку визначився щодо цих питань зі своїм найближчим оточенням, натомість розпочавши закулісні переговори з венеціанцями [20, с. 355-356].

На початку 1438 р. усі приготування були завершені і імператор Іоанн VIII разом з делегацією прибув на Церковний Собор, який відкрився у Феррарі. Згодом, у січні 1439 р., засідання перемістилися до Флоренції [27, с. 116-117]. Папа Євгеній IV навіть видав членам візантійської делегації (васи-

левсу, його брату, деспоту Дмитрію, Константинопольському Патріарху, представникам інших східних патріархатів, 17 архієпископам, єпископам, канонікам Святої Софії) щомісячну допомогу [31, с. 17]. Трапезундську імперію представляли митрополит Дорофей та посол трапезундського імператора Іоанна IV Іоанн (Макродука) [5, с. 43]. Візантійський імператор Іоанн VIII для уникнення загострення ситуації на Соборі заборонив грецькій делегації торкатися питань, пов'язаних з ісихазмом [13, с.114].

На Ферраро-Флорентійському Соборі було укладено унію між Західною і Східною церквами на умовах визнання зверхності римських пап. Однак реальної допомоги у боротьбі з турками угода не дала. Римським папам вона була потрібна лише для закріплення своєї супрематії у церковній ієрархії. Попри підтримку влади ця угода викликала гостре незадоволення широкого загалу [30, с. 369]. Вже на самому Ферраро-Флорентійському Соборі зіткнулися інтереси різних угруповань архонтів, тогочасної управлінської еліти (як світської, так і духовної) [9, с.75].

Складнощі при реалізації положень унії виникли в Морейському деспотаті, який входив до складу Візантійської імперії. Тому противники унії на чолі з митрополитом Лакедемону Іоанном Євгеніком на початку 1450-х років звернулися до правителя Морей Дмитрія з проханням усунути чотирьох єпископів, які за попереднього деспота Константина Палеолога (на час звертання вже імператора) підтримали унію (насамперед єпископа Амікли (Ніклі) і єпископа Елосу, підпорядкованого митрополитові Монемвасії) [13, с.112].

Принагідно зазначимо, що у проведенні Ферраро-Флорентійського Собору 1439 р. взяв участь Київський митрополит Ісидор. Він ще до унії приримувався прозахідних поглядів [10, с. 375-376]. Митрополит Ісидор став переконувати Василя у необхідності взяти участь в унійному Соборі, отримав заборону. Тоді Ісидор як дієвий політик заручився підтримкою інших руських ієрархів. До нього прибув новгородський архієпископ Євфимій, який озвучив свою позицію Вічу Великого Новгороду. Підтримку Ісидор отримав від свого намісника у Пскові. М. Тіхоміров припустив підтримку унії Великим князем Тверським [28, с. 169-170].

Висновки. У ході підготовки об'єднаної Церковної Собору його ідея зазнавала трансформацій, зумовлених політико-правовим розвитком Візантії та конкретною геополітичною ситуацією у регіоні.

Проведена на Ферраро-Флорентійському Соборі 1439 р. унія не дала бажаних реальних наслідків для безпеки Візантії, навпаки розхитавши гуманітарно-просторову єдність, викликавши опір значної частини грецького духовенства. Підтримка Заходу залишилася декларативною. Прагнення кожної зі сторін виторгнути собі найбільш вигідні умови, неготовність до істотних компромісів, недооцінка небезпеки з боку Османів тривалий час призводили до затягування перемовин щодо унії, а згодом і унеможливили фактичну реалізацію її основних положень.

Попри факт укладення угоди, реальні наслідки для ромеїв були менші очікуваних. Та, незважаючи на це, вона за характером підготовки та укладення (з одного боку їх вели Римська курія за участі дворів багатьох католицьких

держав Європи, з іншого — Візантійська імперія та Константинопольський Патріархат за участі представників Трапезундської імперії, православних ієрархів, які опинилися у володіннях латинських та мусульманських держав), міжнародно-правовими наслідками, виступає державно-церковним актом міжнародно-правового характеру.

Відповідно, доцільним видається продовження вивчення впливу положень унії на церковно-канонічне законодавство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гаген С.Я.* Образ Византии в донесении французского доминиканца первой трети XIV в. / С.Я. Гаген // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. – Вып. 39. – С. 360 – 374.

2. *Гаген (Красиков) С.Я.* Политический фон папской миссии 1334/1335 г. в Константинополь / С.Я. Гаген (Красиков) // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2003. – Вып. 34. – С. 380 – 391.

3. *Грабарь В.Э.* Вселенские соборы Западно-христианской церкви и светские конгрессы XV века / В.Э. Грабарь // СВ. – Вып. II. – 1946. – С. 253 – 277.

4. *Карпов С.П.* Трапезундская империя и западноевропейские государства в XIII–XV вв. / С.П. Карпов. – М. : Изд-во Московского ун-та, 1981. – 232 с.

5. *Карпов С.П.* Трапезундская империя и русские земли / С.П. Карпов // ВВ. – Т. 38. – 1977. – С. 38 – 47.

6. *Красиков С.В.* Божественная трансцендентность и императорская власть у Никифора Григоры / С.В. Красиков // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – Вып. 33. – С. 207 – 213.

7. *Красиков С.В.* К вопросу об идейной полемике с латинянами в Византии в 30-х гг. XIV в. / С. В. Красиков // АДСВ. – Екатеринбург: Урал. гос. ун-т : Волот, 1999. – Вып. 30. – С. 271 – 287.

8. *Красиков С.В.* Метод анализа починений Отцов Церкви, предложенный Никифором Григорой в 1334/1335 годах / С. В. Красиков // ВВ. – Т. 62 (87). – 2003. – С. 123 – 132.

9. *Кучина И. А.* Византийские архонты XIV–XV вв. как властвующая элита / И. А. Кучина // АДСВ. – Свердловськ : Изд-во Урал. гос. ун-та, 1997. – Вып. 28. – С. 72 – 78.

10. *Куц Т.В.* Исидор Киевский как эпистолограф / Т.В. Куц // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2009. – Вып. 39. – С. 375 – 382.

11. *Куц Т.В.* Латиняне в восприятии латинофилов / Т.В. Куц // АДСВ. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2006. – Вып. 37. – С. 318 – 328.

12. *Ломизе Е.М.* Константинопольская патриархия и церковная политика императоров с конца XIV в. до Ферраро-Флорентийского собора (1438 – 1439) / Е.М. Ломизе // ВВ. – Т. 55 (80). – Ч. 1. – 1994. – С. 104 – 110.

13. *Ломизе Е.М.* Морейский деспотат и Флорентийская уния / Е.М. Ломизе // Византия. Средиземноморье. Славянский мир: Сборник; [ред. кол.: Г.Г. Литаврин и др.]. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – С. 110 – 120.

14. *Мейендорф И. Ф.* Флорентийский Собор: причины исторической неудачи / И. Ф. Мейендорф // ВВ. – Т. 52. – 1991. – С. 84 – 101.

15. *Омельчук В.В.* Діяльність церковних Соборів в контексті управлінської системи Візантії / В. В. Омельчук // Болховітінський щорічник 2012. – К. : НКПКЗ; ДП «НВЦ «Пріоритети», 2013. – С. 61– 80.

16. *Омельчук В. В.* Вплив візантійських традицій на адміністративно-церковні процеси та церковно-канонічне право на українських землях / В. В. Омельчук // Державно-конфесійні відносини в Україні: сучасний стан та тенденції розвитку [за ред. В. Д. Бондаренка та І. М. Мищака] – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – С. 184 – 194.

17. *Омельчук В. В.* Джерела з церковно-правової історії Візантійської імперії / В. В. Омельчук // Наукові записки ІЗ ВР України. – 2013. – № 1. – С. 22 – 27.

18. *Осипова К. А.* Востановленная Византийская империя. Внутренняя и внешняя политика первых Палеологов / К. А. Осипова // История Византии. – В 3 т. – Т. 3 [отв. ред. Г. Г. Литаврин]. – М. : Наука, 1967. – С. 72 – 96.

19. *Пашкин Н. Г.* Византийская внешняя политика первой половины XV в.: между папством и конциляризмом / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2001. – Вып. 32. – С. 328 – 334.

20. *Пашкин Н. Г.* Византийская делегация на Западе в преддверии Ферраро-Флорентийского собора / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2006. – Вып. 37. – С. 355 – 362.

21. *Пашкин Н. Г.* Византия в европейской политике первой половины XV в. (1402 – 1438) / Н. Г. Пашкин. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2007. – 238 с.

22. *Пашкин Н. Г.* Византия и проблема религиозно-политической консолидации Запада / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Екатеринбург : Урал. гос. ун-т, 2004. – Вып. 35. – С. 218 – 225.

23. *Пашкин Н. Г.* Византия и проблема унии как фактор международной политики накануне Флорентийского собора / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2002. – Вып. 33. – С. 280 – 293.

24. *Пашкин Н. Г.* Византия и соборное движение в Европе первой половины XV в. / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Свердловськ : Изд-во Урал. гос. ун-та, 1997. – Вып. 28. – С. 110 – 115.

25. *Пашкин Н. Г.* О некоторых аспектах дипломатической миссии в Константинополь Иоанна Рагузанского (1435 – 1437 гг.) / Н. Г. Пашкин // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2003. – Вып. 34. – С. 392 – 398.

26. *Поляковская М. А.* Судьба византийского проекта 1355 г. об унии церквей / М. А. Поляковская // АДСВ. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2008. – Вып. 38. – С. 237 – 245.

27. *Рансимэн С.* Великая церковь в пленении. История греческой церкви от пленения Константинополя в 1453 г. до 1821 г.; [пер. с англ.] / С. Рансимэн. – СПб. : Изд-во О. Абышко, 2006. – 464 с.

28. *Тихомиров М. Н.* Греки из Морей в средневековой России / М. Н. Тихомиров // СВ. – Вып. 25. – 1964. – С. 166 – 175.

29. *Удальцова З. В.* Борьба партий в Византии XV вв. и деятельность Виссариона Никейского (Автореферат) / З. В. Удальцова // ВВ. – Т. II (XXVII). – 1949. – С. 294 – 307.

30. *Удальцова З. В.* Византия в XIII – XV вв. / З. В. Удальцова // История Средних веков: В 2-х т.; [под общ. ред. С. Д. Сказкина]: Учебник. – [изд. 2-е, переработ.] – Т. 1. – М. : Высш. шк., 1977. – С. 363 – 371.

31. *Эрс Ж.* Повседневная жизнь папского двора времен Борджиа и Медичи. 1420 – 1520 [пер. с фр.] / Ж. Эрс. – М. : Молодая гвардия, 2007. – 220 [4] с.

32. Angold M. Cesarstwo Byzantynyjskie. 1025 – 1204: Historia polityczna [prz. W. Brodzki] / M. Angold. – Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd-wo, 1993. – 350 s.

33. Luttrell A. Latin Responses to Ottoman Expansion before 1389 / Anthony Luttrell // The Ottoman Emirate (1300 – 1389) (Halcyon Days in Crete I: A Symposium Held in Rethymnon, 11 – 13 January 1991) [ed. by E. Zachariadou]. – Rethymnon: Crete University Press, 1993. – P. 119 – 134.

34. Sieben J. Griechische Konzilsidee zur Zeit des Florentinums / J. Sieben // ThPh. – 1990. – Bd. 65. – S. 184 – 215.

35. Tuilier A. La mission à Byzance de Jean de Raguse, docteur de Sorbonne, et le rôle des Grecs dans la solution de la crise conciliaire // A. Tuilier // Bull. Philologique et Historique. – 1979. – P. 137 – 152.

36. Vrancić P. Johannes von Ragusa um die Teilnahme der Griechen am Basler Konzil / P. Vrancić // Synodus: Beiträge zur Konzilien- und allgemeinen Kirchengeschichte [hrsg. von R. Bäumer]. – Paderborn, 1997. – S. 463 – 486.

37. Zunkeller A. Drei Augustinertheologen des beginnenden 15. Jahrhunderts im Dienste der Union / A. Zunkeller // Wegzeichen: Festgabe zum 60. Geburtstag Prof. Dr. Hermenegild M. Biedermann [hrsg. von E. Suttner]. – Würzburg, 1974. – S. 133 – 148.

Омельчук В.В. Підготовка й укладення Ферраро-Флорентійської унії та її міжнародно-правове значення

У статті розглядаються особливості підготовки та укладення Ферраро-Флорентійської унії, її міжнародно-правове значення у тогочасній Європі. Ця угода є складовою системи нормативно-правового забезпечення державно-церковних взаємин у Візантійській імперії. Автор аналізує її у контексті реалізації компетенції Церкви та держави.

Ключові слова: міжнародна угода, церковно-канонічне право, державно-церковні акти, канонічні акти, церковне законодавство, нормативно-правові акти.

Омельчук В.В. Подготовка и заключение Ферраро-Флорентийской унии и ее международно-правовое значение

В статье рассматриваются особенности подготовки и заключения Ферраро-Флорентийской унии, ее международно-правовое значение в тогочасней Европе. Это соглашение является составляющей системы нормативно правового обеспечения государственно-церковных взаимоотношений в Византийской империи. Автор анализирует ее в контексте реализации компетенции Церкви и государства.

Ключевые слова: международное соглашение, церковно-каноническое право, государственно-церковные акты, канонические акты, церковное законодательство, нормативно-правовые акты.

Omelchuk V.V. Preparation and conclusion Ferraro-Florentine agreements and its internationally is a legal value

In this article the features of preparation and conclusion are examined Ferraro-Florentine agreements, it internationally is a legal value in of that time Europe. This agreement is the constituent of the system normatively legal providing state church mutual relations in the Byzantium empire. An author analyses it in the context of realization of jurisdiction of Church and state.

Keywords: international agreement, church canonical right, state church acts, canonical acts, church legislation, normatively legal acts.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013.